

ISLOM DINIDAGI MA’NAVIY-AXLOQIY O’GITLARNING IJTIMOYIY TA’LIM-TARBIYA JARAYONLARIDAGI MAZMUN MOHIYATI

Isaqov Olimjon Odiljanovich

Namangan davlat Universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ta’lim-tarbiya jarayonlarini qaysiki davrda va qaysiki jamiyatda o’tmishi va ajdodlar merosiga aloxida o’z etiborini qaratmas ekan bu jamiyatda rivojlanish va kelajak uchun ishonch bo’lmaydi. Ma’naviy-ma’rifiy tarbiya ishlari asosan rahbar, o’qituvchi, tarbiyachilar tarbiyaviy tadbirlarning mazmundorligini ta’minlashda boy milliy va umuminsoniy qadriyatlardan keng foydalanishi, tarbiyaviy ta’sirga ega bo’lgan manbalarni ajrata bilishi kerak

Kalit so’zlar: Islom dini, ma’naviy axloq, iymon, jamiyat va oila, erkinlik, totuvlik, ajdodlar merosi, insonparvarlik, umuinsoniy qadriyatlar, olimlar, oroda kuchi.

Annotation: If the educational process is not focused on the past and the heritage of the ancestors in any period and in any society, there will be no confidence for development and future in this society. In spiritual and educational work, leaders, teachers, educators should make extensive use of rich national and universal human values in ensuring the meaningfulness of educational activities, and should be able to distinguish sources that have an educational effect.

Key words: Islamic religion, spiritual ethics, faith, society and family, freedom, harmony, heritage of ancestors, humanitarianism, universal values, scientists, power of community.

Аннотация: Если образовательный процесс не будет ориентирован на прошлое и наследие предков в любой период и в любом обществе, в этом обществе не будет уверенности в развитии и будущем. В духовно-просветительской работе руководители, учителя, воспитатели должны широко использовать богатые национальные и общечеловеческие ценности в обеспечении содержательности воспитательной деятельности, уметь выделять источники, оказывающие воспитательное воздействие.

Ключевые слова: исламская религия, духовная этика, вера, общество и семья, свобода, гармония, наследие предков, гуманизм, общечеловеческие ценности, ученые, сила сообщества.

Islom dini – ma’naviy axloqiy o’g’itlarning majmuidir, ya’ni uning mazmuni yagona xudo-Ollohga iymon keltirishdir. Bu dinning asoschisi Muhammad s.a.v. (570—632) musulmonlar tomonidan payg‘ambar, ya’ni Allohning elchisi, deb e’zozlanadi. Islom danining muqaddas kitobi — Qur’oni Karimdir. Qur’on matni XII asrda yozilgan. Xalifa Usmon davrida Qur’oni yagona kitob shakliga keltirilgan va

uning boshqa barcha matnlari yo‘q qilingan: Qur’oni 114 suradan iborat, Oddiy musulmon Qur’onning murakkab suralarini faqatgina tafsirlar orqali tushunishi mumkin. Hadislarni yig‘ish, ularni ajratishga ko‘p olimlar o‘z umrlarini bag‘ishlaganlar. Islomga muvofiq Qur’on barcha musulmonlar buysunishlari lozim bo‘lgan muqaddas kitobdir.

VI asrning o‘zidayoq islom insonning ijtimoiy xuquq va erkinliklarini e‘lon qildi. Bu erkinliklar inson va jamiyat hayotining barcha jabxalarini qamrab olgan holda ta‘lim tarbiya jarayonlariga tadbiiq etildi. Shariatning huquqiy qadriyatlarini ijtimoiy tavsifga ega va quyidagi tamoyillarga asoslangan adolatli jamiyatni barpo etishga qaratilganligidir:

- ❖ Jamiyat yashayotgan barcha insonlarning irqi, tili va diniy mansubligidan qat‘iy nazar tengligi;
- ❖ Jamiyat barcha a‘zolarining teng mas‘uliyatga egaliklari, chunki ular bitta manbadan kelib chiqqanligi;
- ❖ Inson hayoti va erkinligi tengligi;
- ❖ oila jamiyatning asosidir: jamiyat oilani o‘z himoyasiga oladi va unga g‘amxo‘rlik qiladi;
- ❖ boshqaruvchi va boshqariluvchilarining tengligi;

Yagona Olloh barcha narsaning egasi va u tomonidan yaratilgan ne‘matlar barcha mavjudot va maxluqotlarga uning ximoyasidir. Har bir inson jamiyatda bo‘layotgan va insonlar uchun tegishli bo‘lgan barcha siyosiy, ijtimoiy va boshqa masalalar xalq bilan maslahatlashib hal qilinishi lozimlig, o‘zining dunyoviy ishlari uchun har bir kishi jamiyat oldida, ma‘naviy hayotga tegishli ishlari uchun esa faqatgina Olloh oldida javob berishi belgilan dasturi amal qilib qo‘yildi.

- Bundan tashqari hadislarda islom dinidagi eng muhim insoniy huquqlar sifatida quyidagilar kafolatlanadi:
 - Yashash huquqlari o‘limdan so‘ng esa janoza o‘qishiga (“Agar birortangiz biroxaringizni kafanlasangiz, bu ishni hurmat va mehr bilan qiling”, “o‘liklarni urishmang, ular o‘tmishlarini tugatishdi”);
 - Erkinlik huquqi, (“siz qachon odamlarni qulga aylantirdingiz. Axir, ular ozod tug‘ilishgan edi-ku?”);
 - tenglik huquqi, (“arab boshqalardan, boshqalar esa arabdan ustun emaslar, qora sariqdan, sariq esa qoradan ustun emas. Ustunlikka sazovor bo‘lgan inson ustundur”);
 - Bunday insonparvar fazilatlarini islom dini tayanadigan beshta asosda ko‘rish mumkin:
 - Iymon- Allohdan boshqa ilox yo‘q va Muhammad (s.a.v.) uning rasuli;
 - Salavot — musulmon kishiga besh maxal bajaradigan ibodat — namoz;

➤ Zakot-rahmdillik. Beruvchi insonning munosabati u berayotgan miqdordan muhimroqdir;

➤ Ro‘za, ramazon musulmonlar uchun muqaddas oy, chunki aynan shu oyda Muhammad (s.a.v.) payg‘ambar bo‘lganlar;

➤ Haj - har bir imkoni bor musulmon Makkaga Haj safari uyushtirishi lozim.

Ta‘limiy - tarbiyaviy vositaga ega bo‘lgan Qur‘on oyatlari muhim ahamiyatga ega. Ularda ota-ona va farzand o‘rtasidagi munosabat, bolalarni tarbiyalayotgan ota-ona nimaga intilishi kerakligi, shuningdek ular erishmoqchi bo‘lgan maqsadlar aniq belgilab qo‘yilgan.

Qur‘on musulmonlarning hayot mazmuni va maqsadi haqidagi qarashlariga katta ta‘sir ko‘rsatgan va uning g‘oyalari musulmon shakllarining madaniyatidan chuqur joy olgan bo‘lib, xalq pedagogikasi manbalari: maqol, rivoyat, ertaklar va boshqalarga har tomonlama ta‘sir ko‘rsatgan.

O‘sib kelayotgan avlodning tarbiyasi va ijtimoiy jarayonlarga moslashuvda bilim, unga munosabat masalasi doimiy muammo xisoblanadi. Bu muammo zamonaviy sharoitda yanada keskin ko‘rinish kasb etmoqda. Bir tomondan, iqtisodiy hayotda ro‘y berayotgan jarayonlar shunga olib keldiki, bilimsiz odamlar katta pul topadigan bo‘lishdi. Ularning topganlari bilan ziyolilarning maoshini tenglashtirib bo‘lmay qoldi. Buning hammasi yoshlarning bilim olishga qiziqishini pasayishiga sabab bo‘lmoqda. Ularga bilim olish moddiy va ma‘naviy muvaffaqiyat garovi bo‘lib tuyulmayapti. Boshqa tomondan esa, bozor munosabatlari va unga bog‘liq bo‘lgan texnikaning doimiy yangilanishi, korxonalar o‘rtasidagi raqobat, ishsizlik yoshlardan nafaqat chuqur bilimlar, balki ularning doimiy yangilanib turishini ham talab qiladi.

Ana shunday sharoitda Qur‘oni karim yoshlarni bilim olishga da‘vat etuvchi muhim manba vazifasini bajaradi. Ma‘lumki, Qur‘onda “ilm” so‘zi 750 marta uchraydi. Agar Qur‘on 780000 so‘zdan iboratligini inobatga olsak “ilm” so‘zi muqaddas kitobning 1104 qismini tashkil qilishini ko‘rishimiz mumkin. Qur‘on inson bilimlarini ikkiga ajratadi: diniy va dunyoviy. Diniy bilimlar dunyo asoslarini, dunyo yaratilishini bilishga qaratilgan bo‘lib, bilimning bu turi - inson yetishishi mumkin bo‘lgan eng oliy chuqidir. Qur‘onda inson ega bo‘lishi mumkin bo‘lgan dunyoviy bilim xaqidagi oyatlarni uchramizki, bunda dunyoviy bilimlarga inson tanasining uch a‘zosi -ko‘z, quloq va yurak orqali erishish mumkinligi ta‘kidlanadi.

Bilimning holatlaridan tashqari, Qur‘on bilim rivojlanishining dialektik dinamik jarayonlarini va inson tomonidan o‘zlashtirilishini ham qayd etadi. Buning hammasi mazkur manbada bu holatga alohida e‘tibor berganlaridan dalolat beradi. Shuningdek bilim olishga intilish hadislarida ham o‘z ifodasini topgan. Islomshunos olim F.Roo‘zental to‘liq hajmda Imom Buxoriyning “as-Saxix” asarini tahlil qilib chiqqan va ulardagi bilim bilan bogliq quyidagi g‘oyalarni ko‘rsatib o‘tgan:

➤ bilim talab qilish jannatga yo‘l ochadi;

- bilim faqatgina o‘qish orqali qo‘lga kiritiladi;
- inson raxbar bo‘lishidan oldin bilimli bo‘lishi kerar
- ayollarni o‘qishiga ruxsat berilgan;
- ilm va olimlarning yo‘qolishi dunyoning oxiriga yetganini bildiradi.

Boshqa mashhur hadislarda ham islom nuqtayi nazaridan bilim va fanlar naqadar qadrlil ekanligini bildiruvchi g‘oyalar mavjud:

- to‘lin oy qancha yulduzlardan ustun bo‘lsa, olimlar mo‘minlardan shunchalik ustundirlar;
- olimlar o‘zlaridan keyin pul emas, bilim qoldiruvchi vorislardir.

Qur’onda har bir shaxsni ijtimoiylashuvi hamda har bir insonning hayot va mehnatiga munosabati xaqida g‘oyalar mavjud. Islomshunoslar islom dinining inson hayoti va mehnatga nisbatan munosabati borasida izlanishlar olib borganlar. Ularning ta’kidlashlaricha, Qur’on boyliklarni qoralaydi, biroq u barcha boylikni emas, balki Xudo qismatni, musulmonning farzlarini unutishga chorlovchi boyliklarnigina qoralaydi. Agar boylik din nuqtayi nazaridan xalol topilgan bo‘lsa va zakoti berilsa, uni islom qonuniy xisoblaydi. Qur’on xarakatsizlikni ham qoralaydi. U ham dunyoviy, ham diniy ishlardagi faol kishilarni yoqlab chiqadi.

Ana shu sababli tarbiyaviy tizimda hadislardan foydalanish nihoyagda muhim xisoblanadi. Chunki ularda payg‘ambarning hayoti va faoliyatidan turli xikoyalar, axloqiy pandlar mavjud. Hadislarda islom asoslarining sharxlari berilgan bo‘lib mexribonliq ruxiy pokliq tozaliq xalollik iymon kabi tushunchalar ko‘rib chiqilgan.

Hadislarning pedagogik taxlili ushbu man’baning ta’lim- tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan quyidagi eng muhim mazmuniy yo‘nalishlarini aniqlash imkonini beradi:

- “Go‘zal xulq soxibi”. U insonlarning bir-biriga ishonchini shakllantiradi;
- O‘z xatolarining tan olinishi xalqning buyukligidan dalolat beradi;
- o‘z fikrini bildirish - inson kuchining ifodasidir. O‘z fikrini bildirmaslik esa shariat va sog‘lom fikrlashga nisbatan norozilik alomati;
- O‘z farzini tushunish va uni ixtiyoriy bajarish insonda yaxshi xislatlar paydo bo‘lishiga olib keladi; insonning o‘z Vatani, dustlari, xalqi oldida majburiyatini bajarishi -inson tarbiyalanganligining ko‘rsatkichi;
- Hayotda vaqtning qadriga yetish insonning va jamiyatning rivojlanishining asosiy shartidir;
- Sabr qilish baxtsizlik yetishmovchilik kasalliklarni yengishga yordam beruvchi xislatdir. Muvaffaqiyatga erishish uchun doimo sabr talab qilinadi;
- Insonni farishta xarajasiga ko‘taruvchi - bu xislatdir, undan maxrum bo‘lgan kishida asl sevgi bo‘lishi mumkin emas. Ichkilikbozlik faxsh, zino - buning hammasi irodasizlikdir. Bunday insonlar atrofda qilarga, o‘z xalqiga zarar keltiradi;
- Chuqur fikr yuritish — insonning aqliy voyaga yetganlik alomatidir;

➤ Kim o‘z o‘tmishini yo‘qotsa - uning kelajagi yo‘qdir. Qariyalarning xikmatlarini unutgan yosh avlod iymonni ham unutadi va shunda yovuzlik yaxshilik ustidan galaba qozonadi.

Xulosa o‘rnida shuni ma’lim qilamizki ta’lim-tarbiya jarayonlarini qaysiki davrda va qaysiki jamiyatda o‘tmishi va ajdodlar merosiga aloxida o‘z etiborini qaratmas ekan bu jamiyatda rivojlanish va kelajak uchun ishonch bo‘lmaydi. Ma’naviy-ma’rifiy tarbiya ishlari asosan rahbar, o‘qituvchi, tarbiyachilar tarbiyaviy tadbirlarning mazmundorligini ta’minlashda boy milliy va umuminsoniy qadriyatlardan keng foydalanishi, tarbiyaviy ta’sirga ega bo‘lgan manbalarni ajrata bilishi kerak buning uchun u quyudagi ko‘rsatmalarga amal qilishi lozim:

➤ o‘quvchilar jamoasining tarbiyalanganlik darajasini o‘rganib, unga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish mahoratiga ega bo‘lishi;

➤ tarbiyaviy tadbirlar uchun metodlarni tanlab, ko‘zlangan maqsadga erishish chora-tadbirlarini ko‘ra bilishi;

➤ ilg‘or tajribalarni kuzatib, tahlil qilib, undan ijodiy foydalanishi;

➤ yangi ilg‘or pedagogik texnologiyani joriy etishi;

➤ tarbiyaviy tadbirlarni o‘quvchilar ruhiyatiga qanchalik ijobiy ta’sir etganini kuzatib, uni yanada rivojlantirishi, takomillashtirishi;

➤ tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirishda o‘z bilimni tarkibiy ravishda boyitib borishi lozim.

Yuqoridagilarni amalga oshirsagina har tamonlama barkamol sog‘lom fikrli xar jihatdan yetuk yoshlarni tarbiyalashlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kamolova, A., & Ergasheva, G. S. Q. (2022). Yosh avlodni tarbiyalashda xalq pedagogikasini manbalarining o‘rganishning o‘rganishning ilmiy-nazariy asoslari. *Science and Education*, 3(12), 590-592.
2. Kamolova, A. O. Q., & Husaynova, S. I. (2023). O‘smirlar o‘rtasida axloqsizlikni oldini olishda pedagogik faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlari. *Science and Education*, 4(2), 969-972.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги «Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида»ги 187-сонли қарори
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 5 июлдаги «Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон Ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги Фармони
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 18 июлдаги «Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини такомиллаштиришга доир комплекс чора-тадбир тўғрисида» ПҚ-3138-сонли қарори
6. Ўзбекистон Республика Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеясининг 2017 йил 19 сентябрдаги 72-сессиясида сўзлаган нутқидан. – АҚШ, 2017.
7. Бола ҳуқуқлари тўғрисида конвенция. «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни. – Т.: Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази, 2008. – 34 бет